

Церковні з'їзди на Волині 20–30-х рр. ХХ ст.

Валентина Петрович, Людмила Стрільчук

У статті розкрито питання розвитку національно-церковного життя на Волині 20–30-х рр. ХХ століття. Зокрема, роль церковних з'їздів у відродження Української Православної Церкви в Польщі.

Ключові слова: національно-церковний рух, українізація, церковний з'їзд, Арсен Річинський, Православна Церква.

Помітне місце в політичному, культурному та духовному житті українського народу посідає Церква. Це повною мірою знайшло відображення й у розвитку національно-церковного життя на Волині у 20–30-х рр. ХХ ст., одним із важливих аспектів якого був процес українізації церковного устрою.

Українізаційні процеси в православ'ї на Волині набули таких організаційних форм, що почали, як вважали польські урядовці, становити певну загрозу стабільності польського суспільства. Це проявлялося й у стосунках між українськими православними громадськими діячами та ієрархією Православної Церкви, де не останнє місце займав вплив проросійськи налаштованих осіб. Вище духовенство намагалося зберегти російську мову в богослужіннях. Поступово дедалі ширші верстви православних українців усвідомлювали, що рідна мова не лише робить зрозумілими, усвідомленими богослужіння, а й сприяє їх консолідації, утвердженню національної ідентичності

Передова українська громадськість та свідоме духовенство, відстоюючи необхідність збереження і подальший розвиток українського етносу, стали основними виразниками потреб українців. Вони усвідомлювали, що Церква стане справді близькою кожному українцеві,

зберігаючи національні та соборні традиції народу¹. Модель, яку намагалися реалізувати українські громадські та церковні діячі Волині, полягала в тому, що Церква має бути за своїм національним характером українською, незалежною від держави, а її устрій – соборним, що гарантуватиме широку участь мирян в управлінні². Як зазначав А. Річинський (один із організаторів руху за українізацію Церкви) у своїй основній праці «Проблеми української релігійної свідомості», природною метою зрілої нації стає створення своєї особливої релігійно-національної культури. Тільки в цей спосіб народ може розвинути свої дарування, сповнити своє служіння та розкрити діяльно якийсь момент Вічності, реалізувати якусь Божу думку³.

«Здоров'я нації більше, ніж життя одиниць, залежить від здорової духовної основи та від ідеологічних орієнтирів загальнонаціонального розвитку. Тому ідейне піднесення й величезна праця над відродженням суто народної української Церкви були, безперечно, проявом життєздатності народу й повноти його духовних сил»⁴.

Важливу роль у відродження Української Православної Церкви в Польщі відіграли церковні з'їзди. Волинський церковно-громадський рух активно домагався скликання українського церковного з'їзду, на якому б мали вирішитися головні питання, пов'язані з правовим становищем та українізацією Православної Церкви.

Першим кроком на шляху українізації Церкви став Волинський єпархіальний з'їзд духовенства і мирян, що відбувся 3-10 жовтня 1921 р. в Почаєві. Одним із головних питань, які обговорювалися на зібранні, була справа українізації богослужінь. З'їзд ухвалив резолюцію, яка впроваджувала вживання української мови в богослужіннях: *«Жива віра вимагає й живої мови в молитвах і в Службі Божій, через те треба перейти від церковнослов'янської мови до народної, живої мови*

¹ Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.) [Текст]: монографія / Надія Георгіївна Стоколос. – Рівне: Ліста, 2003. – С. 238.

² Стоколос Н. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918-1939 рр.) щодо православної церкви й українців / Н. Стоколос // Український історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 62.

³ Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості / А. Річинський. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – С. 382.

⁴ Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості ... Вказана праця. – С. 100-101.

української». Передбачалося, що такий перехід мав відбуватися поступово, у міру того, як церковна влада перекладатиме й впроваджуватиме необхідні богословські книги⁵.

Рішення почаївського з'їзду дали поштовх подальшому розвитку національно-церковного руху на Волині. Під тиском обставин керівництво Православної Церкви пішло на певні поступки у справі українізації Церкви. Підтвердженням цього були ухвали Священного синоду від 16 червня 1922 р. і 3 вересня 1924 р., якими дозволялося виголошення проповідей українською мовою⁶. Проте прийняті Синодом ухвали впроваджувалися в життя досить повільно.

Важливою подією церковно-релігійного життя Польщі зазначеного часу стало прийняте польським урядом рішення в листопаді 1924 р. та офіційне проголошення 17 вересня 1925 р. у Варшаві автокефалії Православної Церкви. Однак процес дерусифікації церковної організації проходив важко. Тобто процес українізації Православної Церкви вже в середині 20-х рр. ХХ ст. почав гальмуватися. За таких умов національно свідомі інтелігенція прагнула частково перебрати на себе функції з прискорення процесу українізації. Зокрема, А. Річинський висунув ідею скликання в Луцьку українського церковного з'їзду, який би врегулював усі проблеми церковного життя⁷.

Передумовою скликання Луцького з'їзду став проведений 26 вересня 1926 р. з'їзд у Рівному. Це був з'їзд українських культурно-освітніх організацій Волині за участі представників Холмщини, Галичини, Полісся. На ньому зібралось більше 300 делегатів. Одним з найголовніших питань, яке підтримала більшість учасників, було обговорення питання церковної діяльності, вважаючи, що Церква була чи не найважливішим двигуном культурно-національного життя. На з'їзді було прийнято ряд ухвал, зокрема утворення повітових церковних комітетів, задля керівництва справою українізації Церкви у сво-

⁵ Крамар Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1939 рр.): дис. ... доктора істор. наук: 07.00.02 / Юрій Вікторович Крамар. – Львів, 2015. – 536 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.lnu.edu.ua/files/dissertations/2015-12-29-kramar/dis_kramar.pdf. – Назва з екрана. – С. 289-290.

⁶ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви [Текст]: у 4 т., 5 кн. / І. Власовський. Репр. вид. К.: Укр. правосл. церква, 1998. – Т. 4. Ч. 2: ХХ ст. – С. 22.

⁷ Альошина О. Участь Арсена Річинського у русі за українізацію Православної церкви / О. Альошина // Мандрівець. – 2010. – № 3. – С. 28.

єму повіті. Між комітетами повинен був бути постійний зв'язок з метою створення Волинської Церковної Української Ради, яка оборонятиме справи національної Церкви як однієї з найважливіших виховних і освітніх основ українського народу⁸.

На з'їзді уклали відозву до митрополита Діонісія, у якій ставили вимогу щодо українізації Церкви. У ній зазначалось, що влада багато зусиль витрачає на підтримку серед українського народу «російського духу». Натомість «єдиний спосіб врятувати православну віру – це наблизити церкву до народу, а нарід до церкви». Крім того, ставилася вимога щодо призначення українських єпископів у Володимирі, Луцьку, Крем'янці, задовільнити прохання парафій про українізацію богослужінь тощо⁹.

Кульмінаційним етапом процесу українізації Православної Церкви на Волині став Український церковний з'їзд, що проходив у Луцьку 5-6 червня 1927 року. Головне його значення полягало в тому, щоб виробити ідеологічну програму національно-церковного руху щодо «розмосковлення» Православної Церкви.

Ініціатива його скликання належала одному з лідерів національно-релігійного життя на Волині А. Річинському. Він очолив організаційний комітет зі скликання з'їзду, що був створений у Володимирі-Волинському, задля проведення організаційної роботи з підготовки й проведення церковного з'їзду. До нього ввійшли 17 осіб, які представляли 9 міст Волині й Полісся, а також м. Берестя (Поліське воєводство)¹⁰. Участь у його підготовці взяли українські громадські організації. Особливо помітну роль тут відіграли філії «Просвіти». При її повітових управах створювалися церковні комітети, які розсилали відозви до населення, де роз'яснювали зміст і завдання майбутнього з'їзду.

⁸ Кучерена М. Діяч українського церковного руху на Волині (Арсен Річинський) / М. Кучерена, Л. Михальчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України на Волині. – Зб. наук. праць. Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-й річниці незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському магдебурзького права. – Луцьк, 2004. – С. 83.

⁹ Альошина О. Національно-церковний рух на Волині / О. Альошина // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. пр. – Острог. Серія «Історичне релігієзнавство». Вип. 1. – 2009. – С. 6-7.

¹⁰ Кучерена М. Український православний церковний з'їзд у Луцьку (1927 р.) / Микола Кучерена // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди: наук. зб. – Луцьк, 2007. – Вип. 26. – С. 98.

А. Річинський та його однодумці (Іван Власовський, Борис Козубський та інші діячі) вважали, що не повинні стояти осторонь загрозливих процесів, які відбувалися в Церкві:

«Ми вважаємо можливим розпочати організацію православної людності не з окремих парафій, а відразу з цілої національної групи вірних. Першим кроком на цьому шляху має бути Український церковний з'їзд, який повинен покласти основу організації православного населення українського»¹¹.

Підготовці до з'їзду всіляко перешкождали не тільки зросійщені кола духовенства, але й офіційна державна влада. Наприклад, було заборонено брати участь у підготовці з'їзду членам «Просвіти».

Проте після тривалих приготувань з'їзд відбувся 5–6 червня 1927 р. в Луцьку. На нього прибуло 565 делегатів від усіх повітів Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя. Головував на ньому професор Іван Власовський, доповідь виголосив Арсен Річинський. Про важливість з'їзду свідчить те, що з'їзд привітали студентські громади з Падеброд (Чехія), Православна парафіальна Рада в Падебродах, представники товариств «Просвіти» з Рівного, Володимира та Бреста, українська еміграція в Олшанці, Центральний Комітет Українського Народного Демократичного Об'єднання зі Львова¹².

На розгляд з'їзду було винесено вісім питань, що стосувалися проблем українізації і демократизації внутрішнього устрою та життя Православної Церкви в Польщі. Найбільш жвава дискусія розгорнулася навколо доповіді А. Річинського *«Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі»*. Доповідач негативно оцінив політику церковної влади щодо задоволення церковно-релігійних потреб українців, навів конкретні факти занепаду *«у церковно-громадському житті православної церкви в Польщі як у внутрішньому укладі, так і в зовнішніх відносинах»*¹³. У зв'язку з таким невтішним ста-

¹¹ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви... Вказана праця. – С. 63.

¹² Альошина О. Участь Арсена Річинського у русі за українізацію Православної церкви / О. Альошина // Мандрівець. – 2010. – № 3. – С. 30.

¹³ Річинський А. Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі : доклад виголошений на українському православно-церковному з'їзді в Луцьку 5-6 червня 1927 р. / Арсен Річинський. – Луцьк: [б. в.], 1927. – 19 с.

ном справ він наполягав на необхідності повної українізації всіх сфер церковного життя і, насамперед, мови богослужінь.

У резолюції з'їзду особливий акцент було зроблено на необхідності глибокого і послідовнішого запровадження в діяльність Православної Церкви засад соборноправності. Також вимагалось видати розпорядження щодо українізації Церкви, які б чітко регламентували цей процес. З'їзд вимагав і негайної українізації внутрішнього діловодства церкви, яке здійснювалося переважно російською мовою¹⁴.

Луцький церковний з'їзд завершив свою роботу обранням Українського церковного комітету, який мав впроваджувати в життя Церкви його ухвали. З'їзд став одним з вирішальних чинників пробудження національно-церковного руху на Волині. Його головним досягненням було поширення серед українського населення усвідомлення необхідності боротьби за рідну Церкву та українську мову богослужіння.

Луцький з'їзд викликав найширший відгук серед прихильників українізації церкви на Волині. Слідом за ним такого ж характеру церковні з'їзди українських парафій проходили в окремих повітах. Так, 6 листопада 1927 р. відбувся Церковний з'їзд у Володимирі. 15 січня 1928 р. аналогічний з'їзд від українських парафій Берестейського, Кобринського та Пружанського повітів проходив у Бересті. Національно налаштовані священники доводили інформацію про церковні з'їзди до своїх парафій¹⁵.

Отже, у 20–30-ті рр. ХХ ст. на українських землях, що були в складі Польщі, розгорнувся потужний і результативний рух, спрямований на українізацію православ'я. Він був яскравим свідченням пробудження національної самосвідомості українського населення, важливим етапом вияву його національної самоідентифікації.

¹⁴ Альошина О. Участь Арсена Річинського у русі за українізацію Православної церкви ... Вказана праця. – С. 30.

¹⁵ Макарчук С. Питання українізації православної церкви в громадсько-політичному житті Волині у 20-х роках ХХ ст. / С. Макарчук // Народознавчі зошити. Серія історична. – 2014. – № 1 (115). – С. 7.

Список джерел і літератури:

1. Альошина О. Національно-церковний рух на Волині / О. Альошина // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. пр. – Острог. Серія «Історичне релігієзнавство». Вип. 1. – 2009. – С. 3-12.
2. Альошина О. Участь Арсена Річинського у русі за українізацію Православної церкви / О. Альошина // Мандрівець. – 2010. – № 3. – С. 28-30.
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви [Текст]: у 4 т., 5 кн. / І. Власовський. Репр. вид. К.: Укр. правосл. церква, 1998. – Т. 4. Ч. 2: XX ст. – 415 с.: іл.
4. Крамар Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.): дис....доктора істор. наук: 07.00.02 / Юрій Вікторович Крамар. – Львів, 2015. – 536 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.lnu.edu.ua/files/dissertations/2015-12-29-kramar/dis_kramar.pdf.
5. Кучерепа М. Діяч українського церковного руху на Волині (Арсен Річинський) / М. Кучерепа, Л. Михальчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України на Волині. – Збірник наукових праць. Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-й річниці незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському маґдебурзького права. – Луцьк, 2004. – С. 81-85.
6. Кучерепа М. Український православний церковний з'їзд у Луцьку (1927 р.) / Микола Кучерепа // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди: наук. зб. – Луцьк, 2007. – Вип. 26. – С. 97-101.
7. Макарчук С. Питання українізації православної церкви в громадсько-політичному житті Волині у 20-х роках XX ст. / С. Макарчук // Народознавчі зошити. Серія історична. – 2014. – № 1 (115). – С. 3-9.
8. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості / А. Річинський. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – 448 с.
9. Річинський А. Сучасний стан церковно-релігійного життя української людности в Польщі: доклад виголошений на українському православно-церковному з'їзді в Луцьку 5-6 червня 1927 р. / Арсен Річинський. – Луцьк: [б. в.], 1927. – 19 с.
10. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.) [Текст]: монографія / Надія Георгіївна Стоколос. – Рівне: Ліста, 2003. – 480 с.
11. Стоколос Н. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918-1939 рр.) щодо православної церкви й українців / Н. Стоколос // Український історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 59-81.

